

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
II/4, (2018 Yaz), ss. 231-241.

Geliş Tarihi: 24 Aralık 2018

Kabul Tarihi: 31 Ocak 2019

Kitap Tanıtımı

Book Review

**İzzet Ziya, *Saraydan Hatıralar*, (Yay. Haz. Ali Birinci, Yücel Yiğit),
Kopernik Kitap, İstanbul, 2018, 220 sayfa, ISBN: 9789752439641.**

Ali ÖZÇELİK*

XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren gelişme gösteren sosyal tarih perspektifi, Annales Ekolü'nün de etkisiyle kadim bir edebi tür olan hatıratı, askeri hegemonyadan kurtarmış ve başta edebiyatçılar olmak üzere pek çok aydın, üsluplarına tesir eden bir sübjektiflikle yaşanmışlıklarını ve izlenimlerini kaleme almaya başlamışlardı. Bu konuda Osmanlı ile Cumhuriyet dönemi aydınları ve devlet adamları da gayet üretken davranmışlar ve literatüre pek çok eser kazandırmışlardı. İşte eleştirel bir bakış açısıyla incelendiği takdirde tarih araştırmaları açısından büyük ehemmiyet taşıyan söz konusu eserlere yakın zamanda önemli bir kitap daha katılmıştır.

Sultan Mehmet Reşat ve Sultan Vahdettin dönemlerinde sarayda memur ve ressam olarak çalışan İzzet Ziya'nın, görev süresi boyunca şahit olduğu ya da işittiği önemli olayları kapsayan 'Saraydan Hatıralar' adlı kitap, Türk tarihçiliğine pek çok kıymetli eser kazandırmış ve hala kazandırmakta olan Prof. Dr. Ali Birinci ve Doç. Dr. Yücel Yiğit tarafından yayına hazırlanmış ve 2018 yılının Mayıs ayında, Kopernik Kitap tarafından okuyucuların beğenisine sunulmuştur. Orijinal dili muhafaza edilen ve 220 sayfa olan eser, kitabın bölümlerini tanıtan takdim kısmının ardından üç bölümden oluşmakta ve bölümler sırasıyla 'İzzet Ziya Hakkında', 'Politika Gazetesi-Son Osmanlı Padişahları (Reşad-Vahdeddin-Mecid

* adu.aliozcelik@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0712-966X

Efendi' ve *'Milliyet Gazetesi-Hatıratımla Başbaşa! (Saraydan Birkaç Hâtıra)'* adlarını taşımaktadır.

"İzzet Ziya Hakkında" adını taşıyan kitabın ilk bölüm, adından da anlaşılacağı üzere İzzet Ziya'nın yaşamından kesitler vermekte ve *"Ailesi Doğumu Evliliği ve İrtihali"*, *"Tahsil Hayatı"*, *"Meslek Hayatı"* ve *"Sanat Hayatı"* adlı başlıklardan oluşmaktadır. Bu bölümden öğrendiğimiz üzere; Mehmet İzzet Ziya, 12 Kasım 1883 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Altı yıllık bir resim eğitiminin ardından Sanayi-i Nefise Mektebinden mezun olmuş, kısa bir müddet Fransa-Paris'e giderek resim sanatı hakkında araştırmalarda bulunmuş, geri döndükten sonra 1903 yılında da Rüsumat Emaneti Mektubî Kaleminde memuriyet hayatına başlamıştır. 20 Kasım 1909 tarihinde ise Mabeyn-i Hümayun Kitabetine kâtip olma başarısı göstermiştir. Saray'a kâtip olarak girmesine rağmen, 1912 yılında kendisine asıl şöhreti getirecek fırsatı yakalamış ve Ressam-ı Hazret-i Şehriyari Fausto Zonaro'nun, Trablusgarp Savaşı sonrası diğer İtalyanlar gibi sınır dışı edilmesinin ardından o sırada saray mimarı olan Vedat (Tek) Bey'in bir ressam ve desinatöre ihtiyaç duyduğunu belirtmesi üzerine bu göreve getirilmiştir. Yeni görevi sırasında ön plana çıkmasını sağlayan gelişme ise Fransızların Tarabya'daki yazlık sefaethanelerinde bulunan III. Selim portresinin sefaethanede çıkan yangınla birlikte yok olması üzerine Sultan Mehmet Reşat'ın emriyle tablonun benzerini yapması olmuştur. İzzet Ziya'nın yaptığı III. Selim portresi çok beğenilmiş, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi ve Şehbal gibi dönemin yayın organları kendisinden övgüyle söz etmiş, Fransız Hükümeti de kendisine maarif nişanı takdim etmiştir. Bu surette mevkiini güçlendirmiş ancak kendisinin Saray'daki görevi 17 Ekim 1920 tarihine kadar sürmüştür.

Milli Mücadelenin alevlendiği bir dönemde 'Millicî' sıfatıyla tanınmasından mütevellit memuriyetine son verilen İzzet Ziya, bunun üzerine geçimini Sultan Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan'a verdiği resim dersleriyle sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise tekrar makbul bir konuma gelmiş ve ticaret, sanayi, ziraat, orman ve maden işlerini bünyesinde toplayan İktisat Vekâletine bağlı Sanayi Müdüriyet-i Umumiyyede halıcılık ressamı olarak görev almıştır. Mevcut görevinin yanı sıra akademik anlayıştaki yağlıboya portreleri ve figürlü kompozisyonlarıyla tanınan İzzet Ziya, çeşitli dergilerin kapaklarını resimleme görevini üstlenmiş; tarihi konulu yazılara ve hikâyelere illüstrasyonlar yapmıştır. Gazete ve mecmualarda resimleri ve karikatürleri basılmış; Mehmet Rauf, Peyami Safa ve Yaşar Nabi gibi edebiyatçıların hikâyelerindeki çizimleriyle de Türk resim sanatında kendisine haklı bir yer ve şöhret edinmiştir. Soyadı kanunun akabinde 'Turnagil' soyadını alan İzzet Ziya, geç yaşta evlenip boşanmış ve

hiç çocuğu olmamıştır. Ankara'da İktisat Vekâletinde çalışırken de zatürreye tutulmuş ve kaldırıldığı Numune Hastanesi'nde, 5 Haziran 1936 tarihinde hayata veda etmiştir.

Birinci ve Yiğit tarafından giriş mahiyetinde hazırlanan bu ilk bölümde, İzzet Ziya'nın hayatına dair verilen detayların irdelenmesi, eseri doğru tahlil edebilmemiz açısından oldukça mühimdir. Zira bir hâtıratın nasıl bir kalemden çıktığını bilmek, okuduklarımızın bir savunma ya da aklamaya yönelik bir hissiyatın mahsulü olup olmadığı konusunda bize fikir verir. Bu konuyla ilgili ülkemizdeki en mahir tarihçilerden birisi olan Birinci'nin ifadesiyle hatırat türündeki eserlerde “doğrudan doğruya bütün zaafı, kaprisleri ve duygularıyla beşerî olanla karşılaşılır. Bu itibarla da yarı karanlık, kaygan ve tehlikeli bir zeminde bilgi arayışı bahis mevzuudur. Hâtırat okuyucuları ve araştırmacılarının ilk işi bu türden eser sahiplerini tanımak olmalıdır. Çünkü bu gibi metinlerin gereği gibi anlaşılabilmesi ve araştırmaların malzemesi olarak doğru ve isabetli bir şekilde kullanılabilmesi için bu ilk şarttır.”¹ Dolayısıyla İzzet Ziya'nın yaşamı hakkında bize verilen kesitler, hatıratını hakkıyla değerlendirmemiz konusunda bize ciddi bir imkân tanımaktadır. Şöyle ki; bahsi geçtiği üzere kâtiplik yaparken 1912 yılında saray ressamı olan, yani kendisine eğitimini aldığı mesleği yapma fırsatı tanınan İzzet Ziya, söz konusu payeye Sultan Mehmet Reşat döneminde kavuşmuştur. Üstelik bu paye artışının doğal olarak maddi bir karşılığı da olmuş ve 1909 yılında 500 kuruş maaşla memuriyete başlamışken, maaşı 1910 yılında 1.750 kuruşa, 1913 yılında ise 2.750 kuruşa yükselmiştir. Dolayısıyla İzzet Ziya hatıratında Sultan Reşat'tan devamlı surette övgüyle bahsetmiş ve bu surette bir nevi hamisine minnetini ödemiştir. Üstelik bu minnet duygusu, Sultan Reşat'ın selef ve haleflerine karşı suçlayıcı bir dilin ortaya çıkmasına da sebebiyet vermişti. Örneğin İzzet Ziya; 31 Mart Vakasının ardından 27 Nisan 1909 tarihinde tahttan indirilen II. Abdülhamid hakkında “Sultan Hamid gibi bütün azamet ve ceberutuyla otuz üç sene Osmanlı ülkesinin masum ağızlarına kilit takmış, millete kan kusturmuş, korkudan titretmiş, kendini âdeta hurafat devrinden kalma cebbar ve kahhar bir Allah gibi tanıtmış olan o hodbin ve mağrur hükümdar o dakikada en adi insanlara has olan zelil bir tevekkül ile boynunu eğerek hanedanını, mazisini, ailesini saltanatını bırakarak can telaşına düşmüş...” (s. 33) cümlelerini kurarken Vahdettin ve Halife Abdülmecid içinse şunları söylemektedir:

¹ Ali Birinci, “Sultan Abdülhamid'in Hâtra Defteri Meselesi”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, S. 19 (2005/2), s. 177.

“Vahdeddin, vatan ve millet mefhumundan ziyade, can kaygısıyla firar etmiş; Halife Abdülmecid de vatan haini hissinden ziyade, aynı can kaygısıyla şimdiye kadar para biriktirmediğine hayıflanarak elini göğsüne vurmuydu.” (s. 33)

Bunların dışında, ilerleyen bölümlerde de karakterler arası karşılaştırma yapılmış ve Sultan Reşat'ın Mevlevi tarikatına mensup olması, içkiden nefret etmesi, dindarlığı, şatafatı sevmemesi, titizliği gibi özellikleri ön plana çıkarılıp oldukça munis bir hükümdar portresi çizilirken II. Abdülhamit'in zorbalığı, Vahdetin ve Abdülmecid Efendi'nin ise maddiyata düşkünlüğü defaatle alt metinlere yedirilmiştir. Elbette bu durumu sadece İzzet Ziya'nın, Sultan Reşat'a duyduğu minnet ve sadakatle açıklamamız doğru olmaz. Hatırat okumalarında satırları kaleme alan şahsın mesleki ve karakteristik özellikleri kadar içinde bulunduğu dönemin ahvali de gayet önem taşımaktadır. İzzet Ziya'nın tefrikalarının Cumhuriyetin ilanı sonrasında yayınlandığını düşünürsek ve söz konusu dönemin politik atmosferini de göz önünde bulundurursak bu eleştiriler daha anlamlı gelebilir. Sultan Reşat; II. Abdülhamit, Vahdetin ve kısmen de Abdülmecid Efendi'ye göre siyaset arenasında çok daha geri planda kalmış bir şahsiyettir. İttihatçıların yönetimin dizginlerini ele aldığı bir dönemde tahtta olması hasebiyle de Cumhuriyeti kuran kadrolar tarafından II. Abdülhamit ve Vahdetin'e nazaran çok daha zararsız görülmüştür. Buna rağmen İzzet Ziya, her ne kadar Sultan Reşat'a karşı büyük bir muhabbet beslese de zaman zaman kendisini *“Sultan Reşad memleketin siyasi ve mülki işlerinde bilgisizdi. O makamlara kimlerin ehil olduklarını bilmez, tanıyamazdı”* (s. 84) gibi ifadelerle eleştirmekten de kaçınmamıştır.

Kitabın ikinci bölümü *“Politika Gazetesi-Son Osmanlı Padişahları (Reşad-Vahdeddin-Mecid Efendi”* adını taşımaktadır. İsmail Müştak (Mayagon) tarafından çıkartılan Politika gazetesinin 12 Mart-7 Mayıs 1931 tarihleri arasındaki nüshalarında 57 tefrika olarak yayınlanan bu bölüm, adından da anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki hükümdarı olan Mehmet Reşat ve Vahdetin ile son halife Abdülmecid Efendi'yi konu almaktadır. Bölümün giriş kısmında İzzet Ziya, tefrikalarını kaleme alma ve dolayısıyla hatıratın ortaya çıkma sebebini okuyucuya şöyle açıklamaktadır:

“Bu satırlar; müşahede, tetkik ve bazı hatıratın terekkiüb etmiş bir silsile-i makalattan ibarettir. Bu yazılar müverrih ve muharrirler için tarih namına tesbit-i vukuata hizmet fikriyle yazılmamıştır. Ancak hatıratı istihdaf edilen nokta, Cumhuriyetin istinatgâhu olan saltanat-ı milliyenin rasânet ve bekası için, bugünün İnkılâp tarihini yaşayan vatanperver genç neslin kıymetli dimağında, yakın mazideki son saltanatların anane

ile geçen devirleri ile mukayese-i hal ve zamandan hâsıl olacak şuurlu ve faydalı bir mülahazanın tevlidine matuftur. Onun içindir ki, bu satırları vatanın istikbaline hâkim ve hadim olacak bugünün mefkûresi ve Cumhuriyetçi genç nesline ithaf ediyorum.” (s. 27)

Görüldüğü üzere, hatıratını tarihçi ve gazeteciler için değil Cumhuriyet kuşağındaki gençler- için kaleme aldığı dile getiren İzzet Ziya, Osmanlı saltanatının son yıllarıyla Cumhuriyet dönemi arasında bir mukayese yaptığını ve böylelikle Cumhuriyet değerlerinin ulvilğini ortaya koymaya çalıştığını da açıklıkla belirtmektedir.

İkinci bölümün en dikkat çekici konu içeriklerinin başında, mahremiyeti ve hakkında çıkan tevatürler nedeniyle her daim ilgi çekici bir araştırma alanı olmuş olan harem gelmektedir. Öncelikle yazar, haremi ve içerisindeki cariyelerin ahvalini şöyle tarif etmektedir:

“Sultan Hamid’ten evvel padişahların zamanında Topkapı Sarayının Harem daire-i cidden esrarengiz bir yerdi. O korkunç izbe, dolambaçlı sofalarda, odalarda âdetâ bir cemiyet hâlinde yaşayan ve içinde sık sık pek hazin âkıbetlere kadın rekabet ve desiseleriyle, padişah gazaplarıyla birçok kanlı vakıalar yüzünden hayatları bir anda memata tahavvül eden...” (s. 45)

Eserde, harem konusundaki en ilginç detaylardan birisi “Harem Ağaları Kızlara Eziyet Etmekten, Kan Çıkarıncaya Kadar Kulak Çekmekten, Kamçılamaktan Hoşlanırlardı” başlığında yer almaktadır. Buradaki bilgiler, bu bilgileri kaleme alan şahsın uzun yıllar sarayda çalışması hasebiyle büyük önem arz etmektedir. Kendisi öncelikle harem ağalarının hadımlığına vurgu yaparak “Bunlar büyüyüp yetiştikten sonra kadınlar arasında geçen müddet-i hayatlarında bu acı mahrumiyete karşı yüreklerinde derin bir hiss-i infial taşımamaları gayr-i kabildi” (s. 48) demektedir ve böylelikle harem ağalarının seksüel bağlamda körelmelerinin psikolojik neticelerine dikkat çekmektedir. Ardından da -Süleyman Kani İrtemoari bir üslupla- haremdeki eğitim usulü ile ilgili bize fikir verebilecek şu cümleleri sıralamaktadır:

“Eski yobaz hocaların değneklerle talebesini döverlerken hissettikleri şehvetin bir nevi diğeri de aynıyla bu harem ağalarında mevcuttu. Maiyetindeki kızların kulaklarını kan çıkartıncaya dek çekerlerdi. Bazılarına türlü türlü eziyetlerle dayak atmaktan, kamçılamaktan hoşlanırlardı.” (s. 48)

İzzet Ziya şedit usullerdeki tedrisat anlayışlarını eleştirdiği harem ağalarının karakteristik özelliklerine de değinmiştir. Yazara göre, harem ağaları çok

mutaassıptı ve haremde kıskanç bir taassup hüküm sürmekteydi. Öyle ki Dolmabahçe'deki Kitabet Dairesine ait bir pencere, Harem Dairesini ve harem bahçesini görmesi nedeniyle, üstelik de haremden hiç kimse o bahçeye çıkmadığı halde devamlı surette örtülü tutulmaktaydı. Böylesi korumacı bir halet-i ruhiyeye sahip olan harem ağaları için "kırkının akli bir incir çekirdeğini doldurmaz" eleştirisinde de bulunan İzzet Ziya, bu güruhun vaktiyle padişahlara dahi siyasi konularda akıl vermesini de şaşkınlıkla karşılamakta ve bunu satırlarına yansitmaktadır. (s. 48) Harem ağalarının siyasetle iştiğal durumunun eski zamanlardan beri varlığını sürdürmesine rağmen II. Abdülhamit devrinde dahi bunun örneklerine rastlandığına ve adi bir ağalıktan gelip 'musahiplik' payesine yükselen harem ağalarının varlığına değinen yazar, bu konuda Behram Ağa ile 31 Mart Vakasının hazırlayıcılarından biri olduğu gerekçesiyle Divanı Harpte idam cezası alıp asılan Cevher Ağa'yı örnek göstermektedir. (s. 49) İlginçtir Türk resminin figürle pek karşılaşmadığımız ilk döneminde çıplak figürü konu edinmesiyle dikkat çeken ve nü tablolarıyla bilinen İzzet Ziya, harem konusunda oryantalist bir anlatımdan uzak durmuş, aksine "Meşrutiyetin ilk senelerine gelinceye kadar saraylılar için saray haricine çıkmak imkân ve fırsatı hemen hemen yok gibiydi" (s. 41) ya da "Saraylılar sıkı bir inzibat altında Harem usulüne tabi olmak mecburiyetinde olduklarından yaşamak, ferace ile harice çıktıkları vakit yanlarında da daima bir harem ağası bulunurdu" (s. 45) şeklindeki cümlelerle sık sık haremdaki mutaassıp yapıdan bahsetmiştir. Bu bağlamda İzzet Ziya'nın, haremi değerlendirme konusunda tarihsel gerçeklere daha uygun bir tavır takındığını ve çağdaşlarına nazaran şark fantezileriyle süslü bir harem tasavvurundan uzak durduğunu görmekteyiz.

İkinci bölümde, haremlle ilgili başlıkların yanı sıra altı çizilerek okunması gereken kısımlardan birisi de, Sultan Reşat'ın devlet işleri konusundaki rutinlerinin ayrıntılarıyla okuyucuya aktarıldığı satırlardır. Bunlardan birini örnek verecek olursak; "Hünkâr Alelâde Maruzat İçin Gelindiği Halde Her Defasında 'Hayırdır İnşallah!' Derdi" başlığından öğrendiğimiz üzere; özellikle Balkan Savaşı yıllarında Harbiye Nezaretinden gelen ve ancak Başkumandanlık Makamınca, yani padişah tarafından açılabilir, içlerinde devlet sırları ve özel askeri bilgilerin olduğu resmi ve askeri tezkireler meselenin aciliyetine binaen gece yarısı dahi olsa Sultan Reşat'a ulaştırılabiliyordu. Böyle durumlarda Mabeyin nöbetinde bulunan musahip ağa, daireleri bir bir geçer ve Sultan'ın yatak odasına bitişik olan küçük odada, arkasında gecelik entarisi ve başında beyaz küçük takesiyle bekleyen Mehmet Reşat'ın huzuruna çıkardı. Gece yarısı gelen bu huzura kabul taleplerinde de Mehmet Reşat her defasında "Hayırdır İnşallah" derdi.

Sultan'ın bu denli tedirgin olması konusunda İzzet Ziya, dönemin siyasi ahvalini ortaya koyan oldukça çarpıcı bir değerlendirme yapmaktadır:

“İman ve itikadının metanetine rağmen saray tarihinde birçok eslafının hal', kıyam, ilhak ve hücum gibi aniyen uğradığı birçok faciaları pekiyi bilen ve belki kendisi için de bir gün mukadder ve muhtemel bir akıbet gibi zihnin de yer tutan Sultan Reşad...” (s. 61)

İzzet Ziya'nın meseleyi böyle yorumlamasının altında yatan sebep hiç şüphesiz Sultan Reşat'ın selefleri olan hükümdarların saltanatlarının bitiş şekilleriydi. Şöyle ki, Mehmet Reşat'ın amcası Sultan Abdülaziz uğradığı bir darbe neticesinde önce saltanatından sonra da hayatından olmuş, ardından hükümdar olan Sultan Reşat'ın ağabeyleri V. Murat ve II. Abdülhamit de yine aynı şekilde tahttan indirilmişlerdi. Dolayısıyla Sultan'ın böylesi zamansız ziyaretler konusunda psikolojik bir hassasiyet yaşaması, şüpheli ve tedirgin olması normaldi. İzzet Ziya'nın anlatımına devam edecek olursak, gece yarısı gelen bu tarz tezkerelerde, önemine binaen Sultan Reşat mesajı okuduktan sonra kağıdı ufak parçalara ayırarak yırtar ve bu parçaları da *-esrarı askeriyeyi ihtiva etmesi dolayısıyla ve belki birinin eline geçer de düşman lehine vuku muhtemel herhangi bir muzır teşebbüse bilir bilmez alet olur mülahazasıyla-* şöminenin içine atardı. (s. 62.) Sultan'ın harem dairesinde dahi temkinli hareket ettiğini gösteren bu ayrıntının devamında değinilen bir diğer önemli konu da, I. Dünya Savaşı yıllarında, askeri nedenlerden ötürü artan idam kararlarıyla ilgili kendisinin tutumudur. Söz konusu tutumu öğrenmemizin ehemmiyeti de, Sultan Reşat'ın, o yıllardaki iktidarı fiilen ele almış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en makbul şahıslarından olan Enver Paşa'yla aralarındaki ilişkinin maiyetini bize göstermesinden gelmektedir. İzzet Ziya'nın ifadeleriyle Sultan Reşat, Divan-ı Harpler tarafından verilen idam kararlarına Başkumandanlık Makamının titiz ve sert salahiyetiyle değil, büyük bir peder sofuluğu ile yaklaşmış ve aynı zamanda 'Damad-ı Şehriyari' olan *“anut ve cebbar”* Enver Paşa'ya; bir tarafta Galicya cephelerinde bir taraftan da İmparatorluğun kendi adına savaştığı cephelerde zaten düşman kurşunlarıyla nihai zafer uğruna hayatı kaybeden askeri efradın bir de üçüncü cephe ihdasıyla kendi elleri tarafından idam edilmesinin uygun bir siyaset olmayacağını söylemişti. Bu nedenle de lüzumlu olan istisnalar dışında Divan-ı Harplerce verilen idam cezalarının hidemat-ı şakka'ya (mahkûmiyet sırasında zorunlu çalıştırma) tahvil edilmesi konusunda Paşa'ya tavsiyede bulunmuş, nitekim böylelikle pek çok idam mahkûmunun yaşamını da kurtarmıştı. (s. 64) Ancak muhakkak idam edilmesi gereken mahkûmların idam kararlarını da imzalarken de şöyle ilginç bir tasarruf yöntemini adet edinmişti:

“Evladı olan Sultanın böyle idam kararlarında istimal ettikleri kalemlerin meş’ûm addıyla bir daha kullanılmayarak her defasında kırılıp atılması ananeden iken, Mehmed-i Hamis iktisat için, böyle idamlarda kullandığı kalemin ucuna mavî renkte mavî bir başlık geçirtmek suretiyle yazı takımındaki diğer kalemlerden tefrik ettirmişti.” (s. 63)

Sultan’ın idam gibi ciddi davaların yanı sıra *“bazen eski zaman masallarını andıran birkaç kahramanlı ve maceralı izale-i bikir (bekâret bozma) davalarını”* da ayrıca merakla takip ettiğini ve bu davaların cürmün esasına temas eden tafsilatında sık sık *“Allah müstahaklarını versin”* dediğini de aynı satırlarda öğrenmekteyiz.

İkinci bölümün en dikkat çeken kısımlarından biri de *“Yunanlıların İzmir’e Çıkışı Sarayda Vaka-i Âdiye Sırasında Telakki Edilmişti”, “İçimizdeki Milletlerin Her Biri, Aleyhimize Propagandalarla Bilfiil İşe Girişmişlerdi”, “Halife, İngiliz Mandasının En Hararetli Taraftarı ve İngiliz Muhipleri Cemiyetinin Hamisi İdi”, “Anadolu’da Kanunı İşar Edenlere, Saray (Eski İttihatçılar)Namını Veriyordu” ve “Sarayda Kuvâ-yı Milliyeye Taraftar Görünen Memurlara Birer İkışer Yol Verildi”* gibi başlıklar altında Saray’ın; Mütareke Dönemi, Yunan İşgali, Kuvâ-yı Milliye ve Milli Mücadele hakkındaki bakış açısına ışık tutulmasıdır. İzzet Ziya, öncelikle işgal yıllarındaki ahvali *“Vatanının zararına olarak düşmanlar tarafından kışlaların işgal edildiği, toplarımızın tüfeklerimizin alındığı ve yalnız halife sıfatıyla bırakılacak zatın sarayı için muhafız askeri namıyla birkaç yüz askerle iktifa edilmesi kararlarının tatbikine gidildiği günlerde”* (s. 138) cümleleriyle ortaya koymuş ve direnişten yana olanlara karşı Ferit Paşa Kabinesi tarafından uygulanan baskıyı da özel olarak ele almıştır. Bu konuya hassasiyetle değinmiştir zira kendisi de bu sürecin mağdurlarından birisidir. İzzet Ziya, içerisinde kendisinin de bulunduğu işgal karşıtı Saray çalışanlarını *“Sarayın İngiliz mandası lehine tebellür eden bu mülayim zihniyeti içinde soğuk ve yabancı kalan, hissiyat ve vaziyetleri itibarıyla sarayca bir heykeli istab gibi göze bakan İngiliz aleyhtarı ve Kuva-yı Milliye taraftarı memurun”* (s. 139) gibi canlı bir betimlemeyle tarif etmiş, ardından da bu vatansever efradın Damat Ferit Paşa tarafından Saray’dan uzaklaştırıldığı, yerlerine ise İngiliz yanlısı kişilerin görevlendirildiği bilgisini vermiştir.

Eserin üçüncü bölümü *‘Milliyet Gazetesi-Hatıratımla Başbaşa! (Saraydan Birkaç Hâtıra)’* adını taşımaktadır. Çoğunlukla siyasi vakaları ele alan bu 15 tefrika, Milliyet gazetesinde 25 Ekim-10 Kasım 1931 tarihleri arasında neşredilmiştir. Takdim kısmında da değinildiği üzere birinci tefrikanın tamamlayıcısı niteli-

ğinde olan aynı zamanda Mütareke zamanlarına dair hatıralara da yer veren bölümde daha çok sultanların karakterleri ve aralarındaki rekabet ya da diyaloglar gibi konulara değinilmiştir. Yukarıdaki satırlarda da bahsi geçen tarafgirlik, bu bölümde fazlasıyla hissedilmektedir. Meseleyi detaylandırarak olursak; İzzet Ziya ilk karşılaştırmayı II. Abdülhamit ile kardeşi Mehmet Reşat üzerinden yapmıştır. İkinci bölümün ilk başlığı olan “*Onun Gibi Sadrazama Benim Gibi Padişah...*”tan öğrendiğimiz üzere; Cuma selamlıklarındaki debdebe ile bilinen II. Abdülhamit’in aksine Sultan Reşat hasis ve halkın gözüne batmak istemeyen biridir. Kendisi, süvari ve piyadelerden oluşan muhafız askerlerinin fazlalığına itiraz edip, tasarruf gerekçesiyle buna gerek olmadığını söylemiş, “*muhafız kıtaatına lüzum vardır, Şahsı Hümayununuzun dostu olduğu kadar, düşmanları da bulunur. Siz millete lazım bir şahsiyetsiniz*” ısrarlarına ise şöyle cevap vermiştir:

“- Ben Abdülhamid gibi zengin bir adam değilim ki dostum olsun, kimseye fenalık etmem ve edemem ki düşmanım bulunsun. Benim bildiğim askerler şahısların muhafazası için değil, vatan müdafaası içindir. Şayet günün birinde bir kazaya uğrasam bile, nasıl olsa yerimi işgal edecek kimseler mevcuttur. O itibarla da zayıttan sayılmam!” (s. 160)

Böylesi mütevazı bir bakış açısına rağmen Sultan Reşat’ın yine de Cuma Selamlıklarında etrafında saf saf duran askerler nedeniyle diğer hükümdarlar gibi gururlu bir tavra büründüğünü de eklemeyi de ihmal etmeyen İzzet Ziya, ilerleyen satırlarda kardeşler arasındaki karşılaştırmasına da devam etmektedir:

“*Sultan Reşad’ın ahlak ve mizacıyla biraderi olan Vahdeddin’in birçok tabiatleri, seciyeleri tamamen birbirinin zıttıydı. Sultan Reşad saf, halim bir zattı. Aczini müdrikti. Hiç olmazsa, aklının ermediği işleri daima ehline terk ederdi. Yegâne meziyeti de buydu. Hâlbuki Vahdeddin de tamamen onun aksineydi.. Her şeyi bilirim iddiasıyla nefsine son derece mağrur, mütehakkim, sinsî, fikirlerinde ve hareketlerinde müstebit bir şahsiyetti*” (s. 162-163)

İzzet Ziya, bu girizgâhın ardından da biri sultan diğeri şehzade olan iki kardeş arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için çeşitli örnekler vermiştir. Ancak “*Siz bu İttihatçı Vükelâya Fazla Yüz Veriyorsunuz!*” başlığı altında yer alan bilgiler muhteviyatı nedeniyle diğerlerinin arasından sıyrılmaktadır. Bu başlığın ehemmiyeti ise saray ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki girift ilişkiye değinmesinden gelmektedir. Bilindiği üzere Sultan Reşat konusundaki genel in-tiba; kendisinin özellikle 23 Ocak 1913 tarihli ‘Bab-ı Âli Baskını’ adı verilen İttihatçı hükümet darbesinin ardından “*Gölge Sultan*”a dönüştüğü ve Cemiyet’in hegemonyasına boyun eğdiği-dir. Bu meseleye dikkat çekmesi ve ters açıdan da

olsa tezimizin alt yapısına destek sunması bakımından bir örnek verecek olursak; hatıratın öğrendiğimiz üzere, İzzet Ziya'nın kendisinden "onun en zayıf damarlarından biri ve hatta başlıcası paraydı" ithamıyla bahsettiği Şehzade Vahdettin, ağabeyi Sultan Reşat'tan sıklıkla nakdi yardım talep ederdi. Bir seferinde de yine yüklü miktarda bir para istemiş ve bu paranın doğrudan hazineden verilmesi konusunda ısrarcı olmuştu. Sultan ise bu teklifi gayr-i kanuni bularak reddetmiş ve eğer isterse kendi kesesinden 50 lira verebileceğini ama ötesinin olamayacağı dile getirmişti. Sonrasında Şehzade Vahdettin'in verdiği ve karşılığında aldığı cevap ise, İzzet Ziya'ya göre şöyle olmuştur:

"- Siz bu adamlara yani İttihatçı Vükelaya pek fazla yüz veriyorsunuz. Hanedanın hukukunu selbediyorlar. Siz müdafaa etmiyorsunuz. Maliye hazinesi bizimdir, hanedanındır. Ben bu parayı sizden istemiyorum, kendi öz malımız olan hazinemizden, hakk-ı sarihimizden istiyorum.

Saatlerce Vahdettin'in tazyiklerinden, ısrarlarından bizar olan Sultan Reşad, nihayet onun bu sözlerinden son derece canı sıkıldı, ona şu cevabı verdi:

- Anlaşıldı. Sende çok eski ve yanlış bir zihniyet var. Meşrutiyet devrindeyiz. Nizamlar, hukuklar, kanunlar bütün âleme toplarla davullarla ilan edildi. Hazine, maliye bizim değil milletindir. Sen hala öz malım diye, Hazine-i Maliye ile Hazine-i Hümayunu birbirinden tefrik etmekten acizsin. Yarın, sen bu zihniyetle milletin başında benden daha aşağı bir padişah olacaksın!" (s. 164)

İki hanedan mensubu arasında baş başa geçmiş olma ihtimali çok yüksek olan söz konusu diyalogların İzzet Ziya tarafından bu surette detaylıca nakledilmesi, Sultan Reşat'ın Vahdettin'in istikbaldeki saltanatı ile ilgili olumsuz öngörüler ve yine İzzet Ziya'nın da "gariptir ki zaman, bunu bütün üryanlığıyla, bütün fecaatiyle isbat etti" ifadesiyle Sultan Reşat'ı doğrulaması, bizi bu konuşmanın sahilliği konusunda sorgulamaya sevk etmektedir. Zira bu satırların 1922 yılının Eylül ayında, yani Milli Mücadele'nin muvaffakiyete ulaştığı bir dönemde kaleme alındığı düşünülürse, takdim kısmında da değinildiği üzere kurgusal diyalog veya vakaların, yazar tarafından hatıratın satırları arasına serpiştirilme ihtimali oldukça yüksektir. Tam bu noktada şunu belirtmeliyiz ki hatıratlar; verdiği bilgiler açısından kıymetli olduğu kadar tenkit süzgecinden geçirilmeden kabullenildiği zaman çok tehlikeli olabilen edebi kaynaklardır. Nitekim her hatıratta mevcut bulunan ampirik tutarsızlıklar ve kurgu tadı veren anekdotlar İzzet Ziya'nın kaleme aldığı satırlarda da haliyle karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu

nedenle toptancı bir reddetme anlayışı sergilemek yerine bu satırları, bahsettiğimiz kıstaslar doğrultusunda okumak eserden çok daha büyük bir fayda görmemize imkân verecektir.

Üçüncü bölümde değinmemiz gereken kısımlardan birisi de “*Enver Paşa ve Macerası Enver Paşa Nasıl Öldürüldü ve Kızıl Ordu İsyamı Nasıl Bastırıldı*” ve “*Enver Paşa ve Macerası Ziyafet Sofrasında Enver Beye Saray Adap ve Erkânını Öğrettim*” başlıklarıdır. Eseri genel olarak ele alacak olursak, bu başlıklar konu akışını bozmakta ve içerik açısından bir tutarsızlık yaratmaktadır. Söz konusu bölümlerde Enver Paşa’nın hayatıyla ilgili kesitler verilmekte ve ölümü detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. İzzet Ziya, Enver’in Berlin Ataşemiliteri olduğu zamanlarda, Saray’daki bir resmi ziyarete katıldığını ve o gece, bu ünlü zabite saray adabını kendisinin öğrettiğini iddia etmektedir. Söz konusu iddiayı da “*Saray usullerine yabancı olduğu için orada benden izahat alıyor, merasime ait bir kusurda bulunmamak için ara sıra kulağıma eğilerek tereddüt ettiği şeyleri benden sorup öğreniyor, izhâr-ı memnuniyet ediyordu*” cümleleriyle okuyucuya sunmaktadır. (s. 190) Ayrıca “*Afif, çok mahcup, az lakırdı söyler, sessiz bir şahsiyeti*” (s. 189) şeklinde tarif ettiği Enver Paşa’nın askeri kariyerindeki yükselişi sırasında karakteristik açıdan değişimini de Süleyman Nazif’ten aldığı şu cümle ile tarif etmektedir: “*Harbiye Nazırı Enver Paşayı tanımıyorum, benim tanıdığım şahıs: Enver Beyi katleden Enver Paşadır!*” (s. 194)

Hülasa; şehzadelerden padişahlara, Çerkes cariyelerden hanım sultanlara, Kaşıkçı Elmasından haremdeki çengi eğlencelerine, saray entrikalarından diplomatik teamüllere, Yıldız hafiyelerinden İttihatçılara, İngiliz Muhiplerinden Milli Mücadeleye, Mevlevilerden Bolşeviklere dek oldukça geniş bir konu yelpazesi olan ‘Saraydan Hatıralar’ adlı eser; akıcı anlatımı ve çok sayıda başlığıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerindeki saray yaşamına ışık tutmakta ve bu yönüyle de dönemle ilgili pek çok araştırmayı zenginleştirecek kıymetli bilgiler içermektedir.